

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHUNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK

SZERKESZTI A FŐTITKÁR

XV. KÖTET. — 8. SZÁM.

EMLÉKBESZÉD
SZARVAS GÁBOR

RENDES TAG FELETT

SIMONYI ZSIGMOND
RENDES TAGTÓL

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1897. október hó 25-én tartott ülésén)

ARCZKÉPPEL

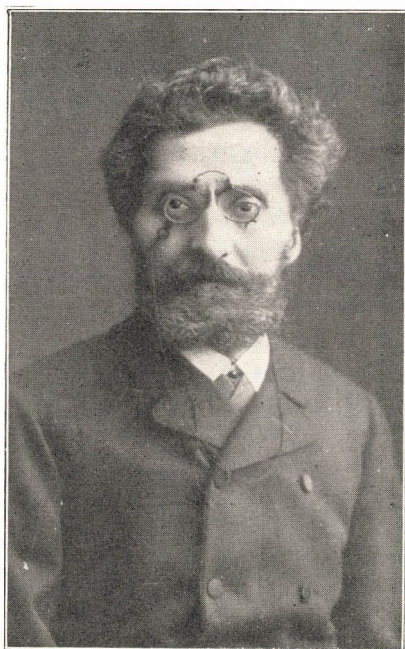
Ára 60 fillér

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1912

EMLÉKBESZÉDEK

A M. T. AKADÉMIA ELHUNYT TAGJAIRÓL.

I. kötet.	I. Korponay János l. t.-ről. <i>Kápolnai Pauer István</i> l. tagtól — kor. 20 fill
	II. Suhayda János lev. tagról. Dr. <i>Konek Sándor</i> r. tagtól ... — > 20 >
	III. Morócz István lev. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> lev. tagtól ... — > 20 >
	IV. Révész Imre l. tagról. <i>Ballagi Mór</i> r. tagtól — > 40 >
	V. Broca Pál külső tagról. <i>Lenhossek József</i> r. tagtól — > 60 >
	VI. Asbóth Lajos lev. tagról. <i>Kápolnai Pauer István</i> lev. tagtól — > 20 >
	VII. Ami Boué külső tagról. Dr. <i>Szabó József</i> r. tagtól — > 20 >
	VIII. Fabritius Károly lev. tagról. <i>Kozma Ferencz</i> lev. tagtól ... — > 80 >
	IX. Jerney János emlékezete. <i>Gyárfás István</i> lev. tagtól — > 40 >
	X. Mihályi Károly lev. tagról. <i>Domanovszky Endre</i> lev. tagtól — > 20 >
II. kötet.	I. Molnár Aladár levelező tagról. <i>Tanárky Gedeon</i> l. tagtól — > 40 >
	II. Árkosi Benkő Dániel lev. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> lev. tagtól — > 20 >
	III. Mailáth Gy. emlékezete. Gr. <i>Szécsen Antal</i> t. tagtól — > 20 >
	IV. Charles Róbert Darwin k. tagról. <i>Margó Tivadar</i> r. tagtól — > 80 >
	V. Wöhler Frigyes k. tagról. <i>Nendtvich Károly</i> l. tagtól — > 20 >
	VI. Érkövy Adolf l. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> l. tagtól — > 20 >
	VII. Zsivora György l. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> rendes tagtól — > 40 >
	VIII. Fenzl Ede k. tagról. Dr. <i>Haynald Lajos</i> igazg. és t. tagtól — > 60 >
	IX. Sainte-Claire Deville Henrik k. t.-ről. <i>Than Károly</i> r. tagtól — > 60 >
	X. Mignet Ferencz k. tagról. <i>Trefort Ágoston</i> igazg. tagtól ... — > 20 >
III. kötet.	I. Tarczy Lajos rendes tagról. <i>Török József</i> r. tagtól — > 20 >
	II. Thiers Lajos Adolf k. tagról. <i>Trefort Ágoston</i> t. tagtól — > 20 >
	III. Lönnrot I. k. tagról. <i>Hunfalvy Pál</i> r. tagtól — > 40 >
	IV. Baintner János l. tagról. <i>Apáthy István</i> r. tagtól — > 20 >
	V. Guizot Ferencz k. tagról. <i>Trefort Ágoston</i> t. tagtól — > 20 >
	VI. Horváth Cyrill tisz. tagról. Dr. <i>Pauer Imre</i> tisz. tagtól — > 20 >
	VII. Davis József Bernát k. tagról. <i>Lenhossek József</i> rendes tagtól — > 40 >
	VIII. Vandrák A. lev. tagról. <i>Vécsey Tamás</i> lev. tagtól — > 40 >
	IX. Konek Sándor r. tagról. <i>Kautz Gyula</i> r. tagtól — > 20 >
	X. Kruesz Krizosztom t. tagról. <i>Hollósy Jusztinián</i> lev. tagtól — > 40 >
IV. kötet.	I. Zsoldos Ign. r. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> r. tagtól — > 60 >
	II. Benfey Tivadar k. tagról. <i>Budenz József</i> r. tagtól — > 20 >
	III. Frankenburg Adolf l. tagról. <i>Vadnai Károly</i> l. tagtól — > 40 >
	IV. Tárkányi Béla József t. tagról. <i>Szvorényi József</i> t. tagtól — > 60 >
	V. Dr. Henle Jakab k. tagról. Dr. <i>Mihalkovics Géza</i> r. tagtól — > 20 >
	VI. Pompéry János l. tagról. <i>Joannovics György</i> t. tagtól — > 20 >
	VII. Gyárfás István l. tagról. <i>Szilágyi Sándor</i> r. tagtól — > 20 >
	VIII. Kovács Pál lev. tagról. <i>Vadnai Károly</i> r. tagtól — > 20 >
	IX. Ladányi Gedeon l. tagról. <i>Szabó Károly</i> r. tagtól — > 20 >
	X. Korizmicz László t. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> lev. tagtól ... — > 20 >
V. kötet.	I. Fábiny Gábor rendes tagról. <i>Zichy Antal</i> t. tagtól — > 20 >
	II. Tanárky Gedeon lev. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> r. tagtól — > 80 >
	III. Dr. Zlamál Vilmos lev. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> lev. tagtól — > 20 >
	IV. Fleischer Leberecht Henrik k. t.-ről. <i>Goldziher Ign.</i> l. tagtól — > 60 >
	V. Hornyik János lev. tagról. <i>Szilágyi Sándor</i> r. tagtól — > 40 >
	VI. Reichard Henrik Vilmos k. tagról. <i>Kanitz Ágost</i> lev. tagtól — > 40 >
	VII. Boissier Péter Edmund k. tagról. Dr. <i>Haynald Lajos</i> t. tagtól — > 40 >
	VIII. Greguss Ágost rendes tagról. <i>Bánóczy József</i> l. tagtól — > 40 >
	IX. Grote Artur külső tagról. Dr. <i>Duka Tivadar</i> r. tagtól — > 20 >
	X. Rózsay József t. tagról. Dr. <i>Batizfalvy Sámuel</i> l. tagtól ... — > 40 >
VI. kötet.	I. Petzval Ottó r. tagról. <i>Kondor Gusztáv</i> l. tagtól — > 20 >
	II. Ökröss Bálint lev. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> r. tagtól — > 40 >
	III. Hunfalvy János r. tagról. <i>Keleti Károly</i> r. tagtól — > 60 >
	IV. Tóth Ágoston lev. tagról. <i>Hollán Ernő</i> t. tagtól — > 40 >

Karvas l'itr

SZARVAS GÁBOR EMLÉKEZETE.

(Emlékbeszéd a M. Tud. Akadémia 1897. október 25-én tartott ülésén.)

Mondotta SIMONYI ZSIGMOND.

Tisztelt Akadémia!

Némi aggodalommal teszek eleget a megtisztelő megbízásnak, hogy Szarvas Gábor emlékét beszéddel ünnepelem. Félek, hogy csekély szónoki képességgel messze mögötte maradok tárgyam nagy jelentőségének. De biztat az a körülmény, hogy Szarvas Gábor nevét a köztudat egy eszmével, egy korszakos mozgalommal azonosította, s így azon nevek közé emelte, melyek az eszmével együtt élnek és fönmaradnak, és ékesszólo magyarázatra, dícséretre nem szorulnak. Szarvas Gábor a romlatlan magyarság, a magyar észjárás szószólója s erős bajnoka volt. Ennek köszönhetette népszerűségét, ez biztosítja halhatatlanságát.

I.

Szarvas Gábor elmondhatta magáról a költő szavaival:

Nevem kivívtam mély porából
S általadám maradékaimnak.

Ő is, mint szellemi életünk annyi jelese, alacsony sorsból küzdötte föl magát, s ezt ma kétszeres nyomatékkal kell kiemelnünk, az osztálygóg újjáéledése korában. Szarvas Gábor a nép fia volt, a népből emelkedett föl, hogy megbecsültesse a nép lelkében rejlő kincseket, s a mit a néptől tanult, a nemzet közkin-

csévé tegye. Atyja kovácmester volt Ada városában, Bács megye tiszaparti részén. Ott született Gáborunk 1832-ben.

Egy-két évvel halála előtt egy humoros fölköszöntőjében fejtegette szűk baráti körnek, milyen nevezetes szerepe volt a kettes számnak az ő életében: 1832. márczius 22-én született; 1842-ben jutott be a tudomány előcsarnokába, a gimnáziumba; a szabadságharc közbejötté miatt csak 1852-ben tett érettségi vizsgálatot s ment az egyetemre, 1862-ben adták elő egy szindarabját, 1872-ben indította meg a Magyar Nyelvört, 1882-ben nősült, 1892-ben készült el a Nyelvtörténeti Szótár.

Adán csak hat éves koráig laktak, akkor átköltöztek a Tiszától a Duna mellé, Bajára, mint önéletrajzi adataiban mondja, anyja unszolására, a ki belőle minden áron püspököt akart csinálni. Azt lehetne jelképesen mondanunk, hogy gyermekkori fejlődésére befolyással volt mind a Tisza, mind a Duna magyarsága.

A hat osztályt 1848-ban elvégezvén, a 16 éves gyermek be akart állni nemzetőrnek, de a kapitány összeszidta s kikergette. Akkor belépett a benzések rendjébe, de ezt négy év múlva ismét odahagyta s letéve az érettségét, öt féleven át jogot tanult. Tanulmányait azonban egy betegség miatt hosszabb időre félbe kellett szakítania. Ezt az időt Baján töltötte, ott összebarátkozott a gimnáziumi tanárokkal, köztük Klamarik Jánossal, s ennek rábeszélésére 1858-ban a tanári pályára szánta magát.

Először másfél évig Egerben tanárkodott a czisztercieknél a tudós és szeretetreméltó Szvorényi Józseffel együtt, aztán ismét másfél évig Baján tanított, majd 1861-ben Pozsonyba került. Itt a többi közt reá bízták az intézet gazdag tanári könyvtára gondozását, s az ott talált külföldi tudományos munkák — mint maga beszélte — rendkívül nagy hatással voltak rá: megnyitották lelki szemeit s eszméltették a mi nagy szegénységünkre. Végre — miután első értekezéseivel föltűnést keltett — 1869-ben Budapestre nevezték ki a jelenleg V. kerületi gimnáziumhoz.

Magam is akkor kerültem ide mint tanuló, s áldom kegyes végzetemet, mely ugyanabba az intézetbe vezetett, az ő keze alá. Mindnyájunkra nagy hatással volt az ő tanítása, az ő okos és határozott egyénisége. Mély benyomást tett ránk az ő megbotránkozása, mikor tudatlanságon kapott bennünket, kivált olyanon,

melyben nem magunk voltunk a hibásak, pl. egy-egy divatos nyelvhibán, vagy valamely elemi ismeret hiányán. Hiszen ő tőle hallottuk először, — a hetedik osztályban! — hogy a régi rómaiak nem magyarosan ejtették és hangsúlyozták szavaikat, s más efféle elemi dolgokat. Szigorú kritikája iszonyúan megrostált bennünket, úgy hogy egy év leforgása után 80-ból mintegy 30-an maradtunk meg.

Budapesti élete jobbára tudományos munkásságban folyt le. 1871-ben lett az Akadémia levelező tagja, 1872-ben alapította meg a Magyar Nyelvőrt. Ebben s a következő években több utazást tett a fontosabb nyelvjárásoknak a hely színén való tanulmányára. Első útjára *Budenz József* is elkíserte, kivel általában sűrűen érintkezett s kinek tanácsait és nézeteit a legnagyobb bizalommal fogadta. Ők ketten maguk köré gyűjtötték a többi fővárosi nyelvészeket is, nemcsak tudományos munkára, hanem egy-egy vendéglő külön szobájában jóízű társas érintkezésre is. A szombat-esti Nyelvőr-társaság s a helyébe lépett Budenz-kör éveken át termékenyítő hatással volt tudományos életünkre, és nyelvészeink ma is igyekeznek ez üdvös társas érintkezést az alapítók szellemében fönntartani és gyümölcsöztetni.

De nem soká folytathatta zavartalanul a tudományos munkát. 1877-ben s 1879-ben nagy betegségek érték. Az orvosok veszedelmes kórt állapítottak meg: a gerinczvelő volt megtámadva, s ennek következtében szemevilága is hirtelen elgyöngült. Azért egy-két évi szabadság után 1881-ben iskolai pályájáról nyugalomba vonult. Szívós természete szerencsére igen soká ellenállt a betegség romboló hatásának, s kivált 1882 óta, mikor — ötven éves korában — megnősült, ismét nagyszabású működést fejthetett ki. A gondviselés egy őrangyalt adott melléje *Harrer Paula* személyében. Ez a fönkelt szellemű, lelkes, önfeláldozó nő életét annak a magasztos föladatnak szentelte, hogy mesterünket testileg, lelkileg ápolja és gyámolítsa: fölolvassott neki, leírta a mit tollba mondott, sőt esze és műveltsége képessé tette arra, hogy maga is részt vegyen férje tudós munkásságában. S irodalmi köreink, látva Szarvas Gábor nagyszabású munkásságát s a Nyelvőr éberségét, mely kiterjedt a nyelvünket illető valamennyi mozzanatra, soká alig tudtak hitelt adni a betegségeről s teste gyöngeségéről keringő híreknek.

1884-ben Akadémiánk rendes tagja lett, 1892-ben a helsingforszi Finnugor Társaság választotta külső tagjai sorába. 1890-ben tanítványai és tisztelői ünnepelték, mikor érdemei elismerésül a ki ályi tanácsos címét kapta, s akkor adták ki a *Nyelvőr-émlék* című füzetet arczképével s működése méltatásával. Jellemére s fölvilágosodott gondolkodására a legszebb világítást vetik azok a szavak, melyeket az ünnepi lakomán intézett barátaihoz : »A kitüntetésnek, a mely engem ért, van egy reám nézve igen fölemelő mozzanata, s ez a ma esti ünnep«.

Az utolsó években már ritkán járt ki a házból, még az operába sem ment, mely azelőtt egyik legkedvesebb élvezete volt. A pihenőestéket a látogató jó barátokkal vagy beszélgetésben töltötte (politizálni is nagyon szeretett), vagy pedig kártyajátékkal ; éles esze ebben is nagy mesterré tette. Mint társalgó, sokoldalú műveltségével és ritka elmésségével tündökölt. Mint embernek pedig két fő jellemvonása volt : éles ítélőtehetsége és teljes erkölcsi függetlensége, mely bátran, minden melléktekintettől s kedvkereséstől menten kimondatta vele meggyőződését.

Leke erejét egészen az utolsó hetekig megőrizte s még csak panaszszót is ritkán lehetett tőle hallani, pedig mennyit szenvedett ! ¹⁾ Az emésztő kór 1895 október 12-én oltotta ki életét. Temetésén ritka válogatott közönség volt együtt, a tudós- és írói világ színe-java. A székesfőváros tanácsa hivatalból rendelt neki nyugvóhelyet a kerepesi-úti temetőben, »tekintettel a nemzeti nyelvművelés és tudomány terén szerzett hervadhatatlan érdemeire«. Az országos tanáregyesületben azonnal testet öltött a gondolat, hogy emléket művészi formában kell megőrkíteni, s immár készülöben van a szép emlékmű, mely szintén az Akadémiánk előtti teret fogja díszíteni. És hasonló emléket állít neki szülővárosa, Ada is, melynek a letúnt ezredévben ő volt legnagyobb szülőtte.

¹⁾ Nem teljesült be egy társunk kívánsága, melyet az 1890-i ünneplés alkalmával így fejezett ki :

Passivum nélkül foly örökké nálad a mondás :
Passivum nélkül folyjon az életed is !

II.

Szarvas Gábor nem mint nyelvész, hanem mint humorista kezdette irodalmi működését.¹⁾ 1858-ban Egerből a Hölgyfutárba írt Pap Rika (paprika) névvel, majd az első bajai hetilapnak, a Bajai Közlönynek volt dolgozótársa s utóbb társ-szerkesztője, 1865-ben pedig Pozsonyban indította meg a szabadságharcz után az első pozsonyi magyar hirlapot, a Pozsonyi Lapokat, de a hazafias vállalkozás korainak bizonyult és lapjából csak két szám látott napvilágot. Időközben néhány színművet írt; az egyik nyomtatásban is megjelent (a Benkő-féle gyűjteményben: *Becsülete és szerelem*-ben), *Egy veszélyes csel* című melodramája pedig 1862. a debreczeni színügy-egyesület pályadíját nyerte el, de az előadáson nem aratott sikert.

Nyelvészeti működése épen az új idők hajnalán, a kiegyezés évében kezdődött. Akkor okozott föltűnést *Magyartalanságok* című értekezésével, mely a pozsonyi gimnázium értesítőjében jelent meg.

Irodalmi prózánk talán sohasem volt olyan szánalmas állapotban, mint az ötvenes és hatvanas években. A nyelvújítás, a helyett hogy a magyar stílust magából a magyar nyelvkincsből iparkodott volna kifejleszteni, tudatosan idegen mintákat utánzott s így akarva és akaratlan idegenségekkel árasztotta el irodalmunkat, ezt az áradatot pedig a Bach-korszak német világa még tetemesen növelte. Másfelől a szócsinálás járványa, különösen a negyvenes évek Bugát-féle szógyártásának hatása leginkább a hatvanas években volt érezhető, mikor iskoláink ismét magyarrá lettek s a sok új iskolai könyv a mondvacsinált szók özönét árasztotta nyakunkba. Ez a két veszedelmes irányzat úgyszólván körülhalazással fenyegette irodalmi nyelvünket, mert elzárta a valóságos magyar beszéd és észjárás eleven forrásaitól. Prózánk sem magyaros, sem természetes nem volt többé. Egy mesterséges nyelv volt keletkezőben, mely a nagy magyar közönségnek mindig érthetlenebb lett, s ez közművelődésünkre s

¹⁾ Húmora jelenségeit majdnem mindenütt láthatni Nyelvőr-beli vitairataiban. Itt csak egy elmés szójátékát idézem. Balassa József társunk esküvőjére ezt sürgönyözte: »Consonantismus és assimilatio legyen az uralkodó tónus, vocalisatio és dissimilatio ne csináljon zavart!«

általában szellemi életünk fejlődésére a legnagyobb csapás volt. S ha már az előző évtizedekben is emelkedtek egyes hangok a nyelvrontás ellen, nem csoda, hogy a hatvanas években nyelvünk bajnokai egymásután szállottak síkra, hogy elhárítsák a veszélyt. Először Brassai szólalt föl Arany János folyóiratában, erre írta Arany az ő híres *Visszatekintését*, melyben a többi között ezt olvassuk: »Soha nagyobb szükségét nem érezte irodalmunk, mint most, hogy a magyar nyelvet éktelenítő s megrontó germanizmusok s mindenféle izmusok ellen valamely erős hang szünet nélkül kiáltsa a *Carthaginem delendamot*«.

Aranyé után következett Szarvas értekezése a *Magyartalanságokról*, mely rendkívül kedvező fogadásban részesült. S midőn a szerző Budapestre került, a megkezdett tárgyat a latinosságokról szóló tartalmas akadémiai fölolvasással folytatta, mely az iskolai klasszikus-fordításokon tett sajnós tapasztalatokat foglalta össze s majdnem egész kis latin-magyar stilisztika vázlatát állította össze. Így érett meg lassanként az a terv, hogy a nyelv-művelés folytonos hathatós bírálására egy népszerű folyóiratot kell alapítani, s így keletkezett a *Magyar Nyelvőr*, melynek sze kesztését az Akadémia természetesen Szarvasra bízta.

A Nyelvőrnek sokkal nagyobb hatása volt, mintsem remélték. A szerkesztő igen sokoldalú és határozott programot állított föl s ennek földolgozásával hatalmas szellemi mozgalmat idézett elő. A folyóiratban fölvetett kérdések, a kifejlődött viták rendkívüli érdeklődést keltettek az irodalom s a nagy közönség körében. Ezt az érdeklődést még csak fokozták azok a heves támadások, melyeket a nyelvújítás egyes hívei, főleg magában az Akadémiában (Toldy, Fogarasi, Ballagi, Brassai, Imre Sándor) intéztek ez ellen az új orthológia ellen. E támadások visszaverésében fejtette ki Szarvas legnagyobb erejét, e viharban volt ő még csak igazán elemében. Nyelvérzéke, erős logikája, szatirikus humora és széleskörű ismeretei a polémiának elsőrangú mesterévé avatták. S mentül több oldalról támadták, annál több bajtárs is sietett segítségére.

E hévvel folytatott elvi harczból s a kérdésben forgó ügynek nemzeti fontosságából magyarázhatjuk, hogy irodalmunkban a nyelvújítás kora óta nem volt korszak, melyben ehhez fogható mozgalom támadt volna a nyelv-művelés és nyelvtudomány

dolgában a művelt közönségnek minden rétegében. A nyelvjavítás, nyelvtisztítás ügye valóságos közügygyé lett s majdnem minden művelt ember pártállást foglalt a Nyelvőr mellett vagy vele szemben.

Hogy jogos és szükséges volt-e a Nyelvőr indította visszahatás, arról ma nem vitatkozunk többé. A mit Vörösmarty, Petőfi, Arany megkezdettek a költészetben, azt a Nyelvőrmozgalom kivívta egész irodalmunknak: visszavezette a néplélek és népnyelv ifjító forrásához. A mi jót, kedveset és szépet őseink gondoltak, a mennyiben a nyelv, a szájhagyomány fönn tartotta, tovább is élni és hatni fog nemzetünk művelődésében nemzedékről nemzedékre.

De egy szemrehányást tettek Szarvasnak azok is, a kik különben elvben egyetértettek vele: azt, hogy túlzó volt, a mennyiben a nyelvújítás szabálytalan alkotásai közül azokat is rovásra tette s kiirtandóknak tartotta, a melyek közkeletűek s részint az irodalomban, részint az élőbeszédben meggyökeresedtek. Az ilyen túlzást azonban minden agitátor elköveti. Valamint a politikai vezérembertől megkívánja a nagyközönség a rendületlen elvhűséget, épúgy megkívánja minden gyakorlati célú társadalmi mozgalomtól a végtelékig menő következeteséget, s úgyszólván ezt tekinti a céltudatosság és megbízhatóság ismertető jelének. Az igazi agitátor talán mindig dogmatikus az ő tanításában és Szarvas is — ki más, elméleti kérdésekben a kritikus, sőt szkeptikus tudósnak mintaképe — a nyelvművelés gyakorlati kérdéseiben dogmatikus volt s meg nem alkudott senkivel és semmivel.

Azokat a meggyökeresedett nyelvújítási szókat neveztem én egy akadémiai értekezésemben *pótolhatatlan szóknak*. Ezen nézetem ellen Szarvas Gábor nyelvérzéke s nyelvtörténeti ismeretei egész fegyverzetével síkra szállt. Bebizonyította, hogy a legközönségesebb, legszükségesebbnek látszó új szók is nagyrészt csak a fordítók képzelt szükségét elégítették ki, csak idegen észjárást utánoztak, holott régi nyelvkincsünkben is megvoltak a megfelelő kifejezések. Igaza is volt abban, hogy annak idején az olyan kifejezéseket, minők *erény, szellem, hangulat* vagy pl. *szivar, mellény* és más effélék, könnyen el lehetett volna kerülni s vagy meglevő vagy helyesebben alkotott kifejezésekkel pótolni.

De époly igaz az is, hogy ezek a szók ma már nyelvünknek elidegeníthetetlen birtokához tartoznak s hogy helyettesítésük-ről, másokkal való pótlásukról mindenkorra le kell mondanunk.

Immár egy negyed század tapasztalata mutatja, hogy ezekkel szemben tehetetlenek vagyunk. Sőt voltak, a kik Szarvas Gábor halálakor azt állították, hogy a Nyelvőr megtett annyit, a mennyit tehetett s hogy ezentúl nincs több célja és létjoga. Hiszen némely nyelvészek is helytelenítik, ha beleavatkoznak a nyelvművelés dolgába. Szerintük »nem a nyelvtudomány ítéli meg a kifejezésnek helyes vagy helytelen voltát, hanem a közhasználat. A nyelvtudomány előtt nincs jó és rossz, helyes és helytelen. A nyelvésznek a megértés a főadata, nem pedig a megítélés« stb. Brassai is nemrég vitatta (Fővárosi Lapok, 1895. III. 16), hogy nyelvi kérdésekben »a norma *az usus*, és a grammatika szabályai nem kötelezők«.

Sok tekintetben igazuk van ezeknek a tudósoknak, s igazuk van némileg abban is, hogy az irodalmi nyelvet nem a közbeszéd s különösen nem a népnyelv és a nyelvjárások mértékével kell mérni, hanem hogy az irodalmi nyelv mintegy külön nyelvjárás, melynek külön nyelvszokása s külön szabályai vannak. Valamint tehát egy-egy nyelvjárásban helyes az, a mit a helyi szokás elfogadott: épúgy helyes — elméleti szempontból — az irodalmi nyelvben is minden, a mit az irodalmi szokás szentesített.

De vannak viszont olyan szempontok, melyekre az említett tudósok nem vetettek ügyet. Különösen kettőt kell kiemelnünk: az egyik a mellett szól, hogy az irodalomnak t ö b b s z a b a d s á g a van a nyelv használatában, mint a nyelvjárásoknak; a másik ellenkezőleg azt mutatja, hogy az irodalomban vannak olyan k o r l á t o k, melyekkel a nyelvjárások nem törődnek.

Annyiban van n a g y o b b s z a b a d s á g a az irodalomnak, a mennyiben fölvehet a különféle nyelvjárásokból mindent, a mi neki tetszik, a mi céljainak megfelel, a mit pl. akár a művészeti stílusban, akár a tudományszakok műnyelvében hasznosíthat. Sőt, mivel az irodalom művelői és olvasói jobbára más irodalmi nyelveket is ismernek s értenek: az író idegen szókat és szólásokat is alkalmazhat, még olyanokat is, a mik a közbeszédben s népnyelvben szokatlanok.

Ellenben k o r l á t o z z a az irodalom nyelvbéli szabá-

ságát a nemzeti közművelődés szempontja, s különösen ez az, a mit azok az urak nem méltattak figyelemre. Az irodalom — kivált mai napság — nem kizárólag ama felső tízezernek készül, hanem azt akarjuk, hogy művelő, nemesítő hatása terjedjen ki az egész nemzetre, a népnek széles rétegeire. Már pedig hogy remélhetjük ezt az eredményt, ha kerüljük azt, a mi a néplélekkel, a nép gondolatvilágával rokon, s ha Horatius-sal (*Odi profanum vulgus et arceo*) és Kazinczyval lenézzük s távol tartjuk magunktól az »értelmetlen tömeget«?

De nemcsak a nemzetnek, hanem az egész emberiségnek is nagy szolgálatot teszünk, mert ezzel az általános művelődés tartalmasabbá, gazdagabbá, többoldalúvá lesz, ha sikerül »az emberi ségnek egy nemzetet megtartani, sajátosságait mint ereklyét megőrizni és kifejteni szeplőtelen minőségében«, — mint Széchenyi mondja a Kelet Népében. Más nagy szellemek is átlátták az evvel járó rendkívül nagy nyereséget. Humboldt Vilmos a többi közt Schillerhez intézett egyik levelében tanulságosan fejtegeti, hogy nem mindent tarthatni a nyelv javításának és gazdagításának, a mi első tekintetre annak látszik, mert nagyon kell ügyelni az illető nyelvnek sajátosságaira. »Nemcsak hogy a nyelv maga organikus egész, még a beszélők egyéniségével is oly szoros kapcsolatban van, hogy ezt a kapcsolatot semmiképen nem szabad szemelől téveszteni.« (V. ö. Benfey: Geschichte d. Sprachw. 518.)

Látnivaló, az irodalmi nyelv fejlődésében minő ellentétes irányok érvényesülnek, pedig az említettekhez még más ellentétek is járulhatnak az egyes nemzetek sajátos viszonyai miatt. Nekünk például a másnyelvű népek áradatában rajta kell lennünk, hogy a magyarság erősen megállja helyét s híven megőrizze sajátos nemzeti jellemvonásait, melyeknek ezredéves létét köszöni.

A nyelvhelyesség kérdéseit tehát csakugyan nem pusztán a grammatika s a nyelvtörténet szemüvegén át kell megítélnünk, hanem nagy tere van itt a czélszerűségnek, a tapintatnak, az ízlésnek, a nyelvérzéknek. Szóval: a nyelvhelyesség nem a nyelvtan, hanem a stilisztika kérdése. Azonban másfelől kétségtelen, hogy az egész stilisztikának teljes és erős nyelvtani alapon kell állania, a nyelvtörténet s az élő nyelv teljes statisztikáján s megértésén kell alapulnia.

Szarvas Gábornak tehát igenis igaza volt abban, hogy a

nyelvművelést nem szabad egészen szabadjára hagyni, hanem ellenőrizni és bírálni kell nemzeti alapon, a nyelvtörténeti fejlődés s a nyelvjárások ismeretétől vezérelve. Talán csak azt nem méltatta eléggé, hogy az irodalmi nyelvnek b i z o n y o s f o k i g mégis külön s a nyelvjárásoktól független élete van, — továbbá, hogy a mai irodalmi nyelv, noha sok tekintetben ragaszkodik a régi hagyományokhoz, a régi nyelv mintájára sem szabályozható azokban az esetekben, melyekben a hagyomány megszakadt. Csalódott tehát akkor, mikor az i g e i d ő k rég elavult szabályos használatát újra föltámaszthatónak hitte, vagy mikor egyszer azt a nézetet hangoztatta, hogy a latin *nullus*-nak megfelelő régi *seme gy* szót föl lehetne támasztani halottaiból. Ez ellen nem is kellene azt hangoztatnunk, hogy a latin *nullus*-t s a német *keint* sok más nyelv sem fejezi ki egységes szóval. Itt az a körülmény a döntő, hogy épen abból a régi *sem-egy*ből lett a mai *egy sem*, s ha egyszer a régi kifejezés minden nyelvjárásban s az irodalmi nyelvben is így átalakult, ezt a fejlődést immár nem lehet visszafordítani s a mai formát újra a régivel helyettesíteni.

Igy vagyunk az i g e i d ő k k e l is. Régi használatukat köznyelvünk már három század óta elhagyta, egész rendszerüket egyszerűsítette, és megkülönböztetésükre részben új eszközöket alkalmazott: igekötőket, szórendet stb. *Irاند* és *ir vala* ma már mesterkéltségek, s a régi használat erőltetésével ma már megtagadnók a természetes fejlődés jogosultságát. Az igeidőkéhez hasonló nagy változás történt az i k e s i g é k ragozásában, és itt már Szarvas is okadatoltnak és követendőnek ismerte el az újabb köznyelvi fejlődést. —

A hosszas és helylyel-közzel szenvedélyes küzdelem a Nyelvőr diadalával és tudományos tekintélyének végleges megalapításával végződött. A Nyelvőr elérte azt, hogy az önkényes szógyártás — kivált az iskolai és tudományos irodalomban — teljesen véget ért, hogy az írók, a hírlapírók, a hivatalok sokkal több gondot fordítanak a stílusnak magyarosságára és iparkodnak kerülni az idegenséget, a németiséget.

Valóban tanulságos összevetni a Nyelvőr előtti prózát a maival. A XIX. század közepén nemcsak tudományos és politikai prózánk, hanem átlag véve szépprózánk is annyira ellapult s oly színtelen nemzetközivé lett, mintha csak szándékosan kerültek

volna mindent, a mi a magyar nyelv kifejezése módjában egyedi, sajátos, egyéb nyelvekétől elütő. Mesterkéltté, természetellenessé tette prózánkat egyrészt az idegen szólamódok utánzása és az idegenszerű mondat szerkesztés, másrészt az a sok ezer szabálytalan képzésű és idegen szerkezetű szó, mely nélkül akkori íróink nem tudtak írni. Már csak ez utóbbiaknak nagy megritkítása minő nagy sikere volt a Nyelvőrnek! Hová lett a *gyárnok*, *gyámnok* és *titoknok*? a *költész*, *festész* és *ítész*? a *jelv* és *védv*? a *lobor*, *imola*, *iroma*, *vigarda* és *növelde*? a *fősz*, az *iblany*, *bátrany*, *éreny*? a *nyarga*, *nyakorján*, *bögöncz* és társaik? a *-beni*, *-böli*, *-róli*, *-töli* melléknévképzők? a *hangulatteljes*, *lendületteljes*, *kecsteljes*, *bájdús*, *reménydús*? a *vonzkör*, *kötjel*, *kótszó* és ezer más efféle fattyuhajtás?

Ezeket a melegházi virágokat elpusztította az a friss légvonat, mely a Nyelvőr nyitotta kapukon nyelvünknek szabad és eleven termőhelyeiről áramlott be az irodalomba. Az egészséges népnyelvnek prózai irodalmunkban leginkább a Nyelvőr mozgalma szerzett tért és érvényt.

A neológia védői szemére hányták a Nyelvőrnek egyrészt, hogy a népiesség túlzásával elmosza a stílusnemek közti különbségeket, másrészt pedig, hogy megszakította, megzavarta az irodalmi nyelvfejlődés folytonosságát. De a túlzások vele járnak minden erősebb mozgalommal, nem bizonyítják a mozgalomnak jogtalan vagy czéltalan voltát és rendszerint csak mulékony bajt okoznak. A másik vád pedig, a nyelvfejlődés megakasztásának vádjá a nyelvélet természetes föltételeinek teljes nem-ismeréséből sarjadott. A Nyelvőr csak azért »rontott, mert építeni akart«, a nyelvet meg akarta menteni a körülalazás, a megdermedés veszedelmétől, és meg akarta neki szerezni a természetes, eleven fejlődés föltételeit és eszközeit. Hogy ezzel nem csekély forrongást, sőt ideig-óráig tartó zavart okozott, az nem baj. Forrongás és pezsgés nélkül nincsen élet, s a zavarból tisztulva kél ki a nemzeti génusz!

Szarvas Gábor neve és élete egészen összeforrt a Magyar Nyelvőrrel. S mintha nem is volna véletlen, hogy épen halála idején támadt egy újabb nyelvújító kísérlet, mintegy utolsó föllobbanása, hazajáró lelke a régi nyelvújításnak. Mint említettem már, voltak hangok, melyek Szarvas nélkül a Nyelvőr-

nek létjogát is megtagadták. Osztozunk a kegyeletben és mindnyájan valljuk s hálásak vagyunk érte, hogy Szarvas oly nagy munkát végzett. De nyelvünknek sajátos helyzete, a nyugati műveltség és irodalmak erős behatása és a második ezredév nagy és nehéz nemzeti föladatai kötelességünké teszik, hogy tovább is haszonra fordítsuk, a mit tőle tanultunk, s lankadatlanul folytassuk a nyelvörzés és nyelvművelés munkáját.

III.

Szarvas Gábor neve egybeforrt ugyan az orthológiával, de Szarvasnak s a Nyelvörnek munkakörét nem merítette ki a nyelvörzés és nyelvművelés. A nyelvhelyesség kérdései vezették működése két más ágához: a nyelvtörténethez s a népnyelv tanulmányához.

Épen mikor első nagy értekezését megírta, tűzött az Akadémia pályadíjat a magyar igeidők tárgyalására. Ez kétségkívül azért keltette föl érdeklődését, mert itt is a nyelv helyességének egy fontos kérdéséről volt szó, az igeidők helyes használatáról, melyről akkor tájban erősen vitatkoztak Hunfalvy és Fogarasi. Ennek a körülménynek köszönhetjük, hogy Szarvas tüzetesen kezdett a nyelvtörténettel foglalkozni s ennek igen áldásos következményei voltak. Pályamunkája, ámbár az a célja nem sikerült, hogy az igeidők régi gazdagságát és szabatos használatát fölelevenítse, a nyelvelmékek módszeres felhasználásával s a tárgynak éles elméjű fejtegetésével a nyelvtörténeti kutatásnak valóságos mintáját teremtette meg.

Áthatva attól a tudattól, hogy a mai nyelv tudományos megértésére is elkerülhetetlen szükséges a régi nyelv beható ismerete, 1872-ben Budenz Józseffel és Volf Györggyel szövetkezett a régi kódexek kiadására. Ezt a vállalatot, még mielőtt megindult, az Akadémia vette át saját kiadásába, s így keletkezett belőle a *Nyelvelméktár*, mely immár egész kis könyvtárnyi terjedelemmel közel áll befejezéséhez, s melylyel különösen imént elhunyt kedves társunk, Volf György, állíthatta magának a legszebb tudományos emléket.

Még meg sem jelentek a Nyelvelméktár első kötetei, már 1873-ban mozgalmat indított Szarvas Gábor a Nyelvör dolgozó-

társaival a Nyelvtörténeti Szótár megteremtésére. E nagy mű elkészítésére önkéntes munkásokat toborzottak, s az anyaggyűjtés olyan biztatólag indult, hogy ezt a vállalatot is csakhamar Akadémiánk vette gondozásába és juttatta befejezésre. Szarvas Gábor csekély megszakítással elejétől végig, majdnem húsz évig, élén állt a vállalatnak, s e rendkívül elme-mozdító szótári munka valóságos vigasztalója volt öreg, majdnem világtalan napjaiban.

A Nyelvtörténeti Szótár fontosságát nem kell e helyen bőven fejtegetnem. Mindenki elismeri, hogy e szótár nyelvészeti kutatásainknak legszükségesebb támasza, mely nélkül egy lépést is alig lehetne tenni a botlás kockázata nélkül. És egészen bizonyos, hogy a megalkotandó új nagy szótár csak az által lesz megbízhatóvá, hogy a Nyelvtörténeti Szótárban megadtuk neki a kellő történeti és tudományos alapot. Szarvas is a Ny. Szótár előkészítése közben írta meg a régibb nagy szótárról terjedelmes és tanulságos bírálatát.

Nyelvtörténeti tanulmányai vitték Szarvast munkásságának egyik legérdekesebb ágához, a s z ó f e j t é s h e z. Valóban élvezet azokat a kis remekműveket olvasni, melyekben egy-egy szónak vagy szólásnak eredetéről adott számot. Ezekben sokszor tisztán a nyelvtörténeti adatok alapján építette föl okoskodását, de legtöbbször fölhasználta a nyelvérintkezések tanulságait s a j ö v e v é n y s z ó k fölismerésében gyakran bámulatos elmeílt tanúsított. Mikor pedig megtámadták, hogy a legeredetibbnek látszó magyar szót is gyakran idegen nyelvből magyarázta: hangos szóval és meggyőző okokkal küzdött a »n e m z e t i h i ú s á g« ellen, mely tekintetünket elhomályosítja s képtelenné teszi az igazság fölismerésére. Sokszor fejtegette, hogy a tudománynak nem föladata a nemzeti hiúság dédelgetése, hanem az igazság keresése, s a nemzet dicsőségét és javát csak olyan tudomány gyarapíthatja, mely az igazság szolgálatában áll. Elrettentő például sokszor idézte az oláhok nyelvtudományát és történetírását, a melyet a nemzeti elfogultság az igazság kutatása helyett csupa csűrös-csavarásra vezetett.

A nyelvtörténet mellett, természetes, hogy mindjárt kezdetből fogva nagy fontosságot tulajdonított Szarvas a n é p n y e l v tanulmányának, mely általán természetesebben és

szabadabban fejlődött az irodalmi nyelvénél, s mely ennek megítélésére új szempontokat, fölfrissítésére új eszközöket szolgáltat. A Nyelvőrben megindította a népnyelv kincseinek nagyszabású gyűjtését. 1872 nyarán maga is útra kelt Budenz Józseffel s bejárták Göcsejt, részint hogy nyelvi anyagot gyűjtsenek, részint hogy gyűjtőket szerződtessenek s buzdítsanak. 1873-ban Moldvába utazott a csángók közé, 1875 nyarán pedig a szlavóniai magyarok nyelvét tanulmányozta a hely színén. E két tanulmányút eredményeit a Nyelvőrben közölte (III. s V. k.), göcseji följegyzéseit később Kardos Albert használta föl a göcseji nyelvjárás ismertetésében.

Kevesebbet foglalkozott Szarvas a nyelvhasználtással, de azért ennek eredményeit is iparkodott hasznára fordítani. Már pályamunkájában érdekesen egybevetette a magyar igeidőket más, rokon és nem-rokon nyelvek igeidőivel. Később az ikes igék kérdésében Budenz alaktani magyarázatait is fölhasználta. Budenz tudománya iránt általában nagy, majdnem föltétlen bizalma volt; viszont Vámbéry nyelvészkedését nem egyszer maró gúnnyal ostromozta. A nyelvhasználtás iránti becsülésének adta jelét azzal is, hogy tetemes összeggel járult a Reguly-alaphoz, melyet Budenz a rokon finnugor nyelvek kutatására létesített (1879).

A magyar nyelvészet mellett Szarvasnak igen nagy jártasága volt a klasszikus filológiában. Kiadott egy latin olvasókönyvet »magyaros fordításra vezető jegyzetekkel« s lefordította Phaedrus verses meséit. Egy ideig erősen készült a latin-magyar stilisztika megírására, mely iskolai irodalmunknak ritka nagy nyeresége lett volna (erről fogalmat ad a latinosságokról szóló akadémiai értekezése). Utolsó éveiben pedig egy fürdői tartózkodás pihenőjét arra használta föl, hogy elkezdte Homeros Iliászát kötetlen beszédben fordítani, mert meg volt róla győződve, hogy olvasható és élvezhető Homerost, melyre oly nagy szükségünk volna, leghamarabb így lehetne közönségünk kezébe adni. (Fordítása töredékét l. a Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban.)

Ha most visszatekintünk a mondottakra, látjuk, milyen sokoldalú volt elhúnyt mesterünk. A nyelvhelyesség kérdései,

a nyelvtörténet, a nyelvjárások tanulmánya, a szófejtés — mind-ezek fölváltva foglalkoztatták. Köszönhetünk neki néhány becses jelentéstani értekezést is, melyekben különösen a magyar s német szóhasználatokat vetette egybe mesterileg (pl. a mutató névmásról s a pótolhatatlan új szókról való cikkeiben).

Igen erős volt a bírálatban s a tollharczban. Ezekre különösen alkalmassá tette egyfelől vas logikája és elmeéle, másfelől hümora és szatírára való hajlandósága.

De mindenben, a mit írt s a mit tett, jellemző vonás volt az eredetiség. Nincs igazuk, a kik egész tudományunkat s a többi közt nyelvészetünket is a német szolgálai utánzatának tartják. Bár jobban tudnók utánozni! De szolgálai utánzásról egyáltalán nem beszélhet, a ki igazán ismeri a magyar nyelvtudományt. Révai nemhogy utánozta volna, sőt megelőzte Grimmet. Ver-seghy előbb fölismerete az élőbeszéd irányadó fontosságát, mint az újabb nyelvészet. Brassai épen abban volt túlzó, hogy a német módszerről semmit sem akart tudni. Szarvas pedig, ámbár tanult a németektől, olyan eredeti tehetség volt, melyet semmiféle mintakép nem tehetett volna a maga szolgájává.

Ez mindenesetre egyik fő tényezője volt a nagy sikernek, melyet tőle senki meg nem tagadhat. Bizonyos, hogy egy negyedszázadon át ő irányozta nemzeti nyelvünk művelését. Valósággal iskolát nevelt e téren, és Budenz mellett első sorban neki köszönhetjük, hogy műveltségünknek legvirágzóbb, legtisztel-tebb, külföldön is legtöbb elismerést arató ága a magyar nyelv-tudomány.

Méltó, hogy a magyar nyelv bajnoka a magyar Akadémia palotája előtt érczben legyen megörökítve, és kötelességünk, hogy emlékét itt, az Akadémián belül is ápoljuk, hagyományait őrizzük és példáját kövessük. »Az ő működéséből áldás fakadhat a magyar nyelvre: a magyarság nyelvén fölhangozó áldás legyen az ő emlékezetén!«

FÜGGELÉK.

SZARVAS GÁBOR IRODALMI MŰKÖDÉSE.

I. A MAGYAR NYELVÖRBEN:

1872. Petőfi János vitézének nyelve. — A helyesírás néhány kérdése. — Jön meg, hoz visz. — Következetesség a helyesírásban. — A Ferencz-legenda. — Az idegen szók. — Egy hirdetés. — A magyar nyelv a képviselőházban. — Az új Népköltési Gyűjtemény. — A m. nyelv az iskolában.

1873. A m. nyelv az iskolában, — a hírlapokban. — Vizkereszt. — Magyarosan. — A helyes m. kiejtés. — A Nyelvőr a sajtó ítélőszéke előtt. — Az új szók kérdése, helynevek. — Mielőtt. — A testrészek szerepe nyelvünkben. — A m. nyelvbeli idegen szók. — M. nyelvtanok.

1874. A moldvai csángó nyelvről. — Az ikes ragozás kérdése. — Iroma, tartány. — Nyelvtudományi irodalom. — A m. nyelv a népies irodalomban, — a természettudományokban. — Nyelvtudományféle. — Juhszél. — A híz jelentésének egy csoportja. — A *mány, vány* képző. — A tárgyastárgyatlan ragozás elnevezéséről.

1875. Ivad. — A nyelvújítás apologiája.

1876. A slavoniai tájszólás. — Nyelvészeti tarkaságok. — Kocperdecské, tubin, dikta stb. — Zászló, poroszló. — A nyelvphilosophia.

1877. Huszár. — Leg, náj. — A m. nyelv a szakirodalomban. — A hatóságok m. nyelve. — Szó- és szólásmagyarázatok. — Inh. — A szójavítás és a Fővárosi Lapok. — Szó- és alakmagyarázatok. — Itkányos, fánk, iszák. — Peczenés, lyiut. Athenásbeliek. — Hibáztatott kifejezések. — Tisztázzuk a nézeteket. — Válasz Kriesch J. észrevételeire. — Telefon.

1878. A magyar nyelv szótára. — Ostábla. — Redő. Ráncz.

1879. Neologiai kurjantások. — A Fővárosi Lapok, a logika és a nyelvészet. — A Nyelvőr és a szépirodalom.

1881. A névmagyarosítás kérdése. — Ballagi Mór és a magyar nyelv. — A Polgári Iskolának és rokonainak. — Nyelvújítási adatok. (Schedel Ferencz József külföldi színjátékai. A haramják 1823.) — Szófejtések: *timár*. — Délibábos nyelvészek. — *Fatum est*. — Dicsedelem.

1882. Értsük meg egymást! — Kutfók. — Rövidítések. — Betük. — Szófejtések. — Furfang. — Szófejtések. Czinkos. — Lesz, leend. — Épen, czinkos.

1883. A nyelvigazítók. — A m. nyelv a napi sajtóban. — Accusativus-nominativus. — Trágya. — Kőcze. — Zaj. — Kagyló. — Timár, továr; timsó, timfű. — Csákó. — Elismer. — Viheder.

1884. Ezten. — Mányoz, ményez. — Réteg. — Egy idegen szócsalád. — A törvény nyelve. — Filkó. — Illa berek. — Csoma. — Ezten. — Kalap. — Igazoló adatok. — Éhomra. Főveg. Linkába. — Kazinczy és a Nyelvőr. — Gyaksa. —

1885. A *czápa* családja és származása. — Szólásmagyarázatok. — Die Slavischen Elemente im Magyarischen. — Eméng. — Szómagyarázatok. — Pástétom. — A német kölesönszók. — Finom. — Germán elemek a magyarban. — Használatos, járatos. — Egy kifejezésünk magyarázatához. — Petten. — Szómagyarázatok. — Tenyésztő növények. — Tájékoztat. — Helytelen magyarázatok.

1886. A magyar mutató névmás. — Szómagyarázatok. — Füge. — Helytelen magyarázatok. — Két kihalt szó. — Senkel. — Fika. — Aladár. — Előír. — Kemencze, kémény. — Buta. — Adatok a nyelvújítás történetéhez. — Szólásmagyarázatok. — Úgy-mint. — Szórendi különbségek. — Szegfű. — Pótló észrevételek. — Balga. —

1887. Hírlapjaink magyarsága. — Kegyelet. — Békéllik. — Hadüzenet az ikes ragozásnak. — A magyar műveltség oláh aján-dék. — A nyelvészet furcsaságai. — Billikom. — Isa. — Góbé, kópé. — Bitság. — Csirke. — Egy szemenszedett germanizmus. — Kiktől tanulta a magyar a dohányzást? — A szótövek kérdéséhez. — Egy rejtelmes szó. — Csikle. — Szómagyarázatok. — Büszke. — Borza. — Az idegen kecs.

1888. Követ — költ, kelt. Dal. — Csék. — Tanítok. — Dal. — Alkoss, gyarapíts. — A ritkaságok tárából. — Borda, csúz. — Lepke, csepke. — Kótyog. — Csirág. — Cserebogár. — Egy kifejezésünk magyarázata. — Tömkeleg. — Mire való a Nyelvtörténeti Szótár. — Mit beszél a *gönczöl* csillag?

1889. Egy betű hang nélkül. — Pótolhatatlanok. — Nyelvünket ne bántsátok, azt nem hagyjuk! — Hibás olvasatok és értelmezések. — Szőnyegre hozatott. — Ara. — Valál. — Nádra. — Gőzü. — Szómagyarázatok. — A kik a magyar nép nevében beszélnek. — Hasonlíthatatlan gyöngyök. — A nyelvgazdagodás. — Ritka szók. — Szállok az úrnak. — Egy legjelesebb magyar író. —

Döröczköl. — Safarina. — Nemtő. — Lépczel. Döntő magyarok. Szállok az úrnak. — Méltóztatik.

1890. Kiír. — Szófia beszéd. — Dib-dáb. Immel-ámmal. — Réteg. Lurkó. — Szómagyarázatok. — A m. nyelv az egyházi irodalomban. — Pinty. — A megifjehodott nyelvből. — Kérdések és feleletek. — Ledér. — Nyelvórbeli tévedések. — A sajtóhiba. — Dercze. — Szómagyarázatok. — Rocska. — Sudár. — Egyalakosok.

1891. Pótlék szók és magyarázatok. — Téttetés, tétetés. Összehasonlítás és nyelvtörténet. — A Nyelvtörténeti Szótár és a kritika. — Túladunai. — Kombináló szóalkotás. — Paczkáz, paczika. — A Budapesti Hírlapnak. — Szómagyarázatok. — A *c* és *cz* mérkőzése.

1892. Szómagyarázatok. — A szűz magyar nyelv. — Vellal. — Ritka szópár. — Kereskedelmi középiskola. Siketnémák váczí intézete. — Kaland. — Csurapé. — Négy magyar tulajdonnév. — Pap. — Nál nagyobb, annál nagyobb. — Az egyetem magyarsága. — Elkeresztelesek. — Fordítóink magyarsága.

1893. A *ch* hang. — Tárnok. — Szómagyarázatok. — Új vendég. — Tesz. Tökéll. — Bolyók, bolyóka, bolyókás. — Szélhámos. — Egy nyomon járók. — A magyar hangrendhez. — Keressétek az igazságot. — *Rege* és *monda*. — Az idegen szók használata és írása. Fitying. — Föltételez. — Az a bizonyos csomó, meg az a bizonyos pohár. — A fölképezett Budapesti Szemle.

1894. A furfangos orthologus. — A Budapesti Szemle és a Nyelvőr. — Nem téved? — Végszó. — S mi nem tudnánk latinul? — Kész van. — Magyar külföldiek. — Redő. — Mafla. — Szólásmagyarázatok. — Német vendégszók. — A *redő* eredete és története. — Két döntő fontosságú szó. — Egy üldözőbe vett betű.

1895. Hazafiaskodás a tudományban. — Nyelvidomárok. — Elegyes. Együttes. — Emlékezzünk régiokról. — Timár. — Olasz vendégszók. — Visszája helyett a fonákja. — Haragos levél. Irta Szász Károly. — Czipőkő. — Szóajánlatok. — Kolonez, kölönz; czolonk, czölönk. — Fogatlan szó. — Az új elmélet hódítása. — Zsákmány. — Pedz, peczál, pecczent. — Szarvas Gábor önéletrajza. — A három tanács. — Magyartalanságok.

1897. Német jövevényszók.

1898. Olasz jövevényszók.

1902. A Karacsay-codex énekei.

Szintén nagyrészt Szarvas Gábortól valók a M. Nyelvőr első huszonöt kötetéhez való Nyelvőrkalauzban a Névtelenek rovatában felsorolt apró közlések (kivéve a 8. kötetben az Iskolai műszokat s a 25. k. közleményeit; ezek Simonyi Zsigmondtól).

II. A MAGYAR NYELVŐRÖN KÍVÜL MEGJELENTEK:

1858—60. Egri levelek, a Hölgyfutárban, részben P—a és részben Papp Rika aláírással.

(Az első 1858 decz. 21. — 1859-ben jan. 6., febr. 1., 15., márcz. 8., 24., ápr. 12. és májusban. Ezek P—a jelzéssel. 1860 jan. 14., 26., febr. 2., 11., márcz. 20. Papp Rika jelzéssel.)

1860. jun. 16. Hölgyfutárban: Bajai nagyharang, kongatja Papp Rika.

1860. jun. 17. és jun. 24. Bajai Közlönyben: »Zsarnok apák, tanuljatok.« Beszélyke Papp Rikától.

1862. Egy veszélyes eset. Vigjáték. (Később Galambposta címmel adták elő.)

1864. Becsület és szerelem. (Előadták a Nemzeti Színházban 1864. jan. 18-án.)

1867. Magyarartalanságok. (A pozsonyi kir. kath. főgimnázium Értesítvénye. 1866/67.)

1867. »A gyomot irtsuk, ne a virágot.« (Felelet Arany Lászlónak a Magyarartalanságok birálatára. Budapesti Közlöny 1867 decz. 5., decz. 28.)

1869. Phaedrus Aesopusi meséi. 1. kiadás. — 1874-ben 2. kiad. 1884-ben 3. kiad.

1869. Phaedrus Aesopusi meséinek fordítása.

1869. Tirocinium Prosaicum.

1870. Pár szó Tomor F.-nek »Helyesírási tévelyek« cz. cikkére. (Az Orsz. Középtan. tanáregyl. Közlönye. III. évf.)

1872. Szénássy Sándor Latin mondattanának bírálata. (Magy. Tanügy. 1872. évf.)

1872. Hogy bírálják a Magyar Nyelvört. (Figyelő.)

1872. *A magyar igeidők.* (Akadémiai pályamunka.)

1873. Szepesi Imre Latin mondattanának bírálata. (M. Tanügy 1873. évf.)

1873. Gyurits Antal Görög nyelvtanának bírálata. (M. Tanügy 1873. évf.)

1873. Latin fordításaink és a latinosságok. (Nyelvt. Közl. X. k.)

1873. Régi magyar énekek. (A Karacsay-codex énekeiről. — A Reform napilap 287. számában. Újra kiadva a M. Nyelvőr 31. k.-ében.)

1874-ben jelent meg az Ellenőrben (febr. 25—márcz. 3.) egy cikksorozat ily címmel: »A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor.«

1875. A két legújabb latin nyelvtan (Szénássy, Bartal) bírálata. (M. Tanügy 1875.)

1875. *A nyelvújításról.* (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. IV. k., 10. sz.)

1880. A Magyar Nyelv Szótára. Készítették Czuczor Gergely és Fogarasi János. Ismertetés. (Különnyomat a Magyar Nyelvőről.)

1881. A Tomor-Váradai Magy. olvasókönyvének bírálata. (Egyet. Phil. Közl. V. évf.)

1882. Egy bepillantás a szófejtés műhelyébe. (Nemzet, 45. sz.)

1884. A nyelvhibák és teendőink. B. Szemle, 193. sz.)

1884. Budavári I. Latin Gyakorló- és Olvasókönyvének bírálata. (Orsz. Középisk. Tanáregyesület Közl. 1884. márcz.)

1884. Folyóiratunk olvasóihoz. (Tanáregyl. Közl. 1884. 2—3. sz.)

1884. Cserny-Dávid Latin stilusgyakorlatok bírálata. (Egyet. Phil. Közl. VIII. évf.)

1886. A régi magyar nyelv Szótára. (Ért. a nyelv- és szépt. k. XIII. k., VI. sz.)

1890—1893. *Magyar Nyelvtörténeti Szótár* a legrégebb nyelvemlékektől a nyelvújításig. — A M. T. Akadémia megbízásából szerkesztették Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond.

1892. *Magyar nyelvtörténeti Szótár*. (Bud. Szemle.)

1896-ban jelent meg a hagyatékából: A fordítás elvei. Homerosz Iliászából. Irta 1889—90-ben. (Kisfaludy-társaság évlapjai.)

VI. kötet.		V. Oppolzer Tivadar külső tagról. <i>Konkoly Miklós</i> tisz. tagtól	— kor. 30 fill
	VI. Paúr Iván lev. tagról. <i>Hampel József</i> l. tagtól	— > 50 >
	VII. Pauer János l. tagról. <i>Dr. Czobor Béla</i> l. tagtól	1 > 20 >
	VIII. Heer Oszvald külső tagról. <i>Klein Gyula</i> l. tagtól	— > 80 >
	IX. Balogh Kálmán r. tagról. <i>Högyes Endre</i> r. tagtól	1 > 20 >
	X. Pott Frigyes Ágoston k. tagról. <i>Pecz Vilmos</i> l. tagtól	— > 40 >
	XI. Danielik János t. tagról. <i>Szvorényi József</i> t. tagtól	— > 60 >
	XII. Apáthy István r. tagról. <i>Mattekovics Sándor</i> l. tagtól	— > 60 >
	XIII. Rómer F. Flóris r. tagról. <i>Hampel J.</i> l. tagtól	1 > 20 >
	XIV. Zsigmondy Vilmos l. tagról. <i>Péchy Antal</i> l. tagtól	— > 50 >
	XV. Rónay János Jácint r. tagról. <i>Pór Antal</i> l. tagtól	— > 60 >
VII. kötet.		I. Pesty Frigyes r. tagról. <i>Ortvay Tivadar</i> l. tagtól
	II. Gorové István t. tagról. <i>György Endre</i> l. tagtól	— > 40 >
	III. Beöthy Leó l. tagról. <i>György Endre</i> l. tagtól	— > 40 >
	IV. Jendrássik Jenő r. tagról. <i>Klug Nándor</i> l. tagtól	— > 60 >
	V. Rádzsa Rádzsendralála Mitra k. t.-ról. <i>Duka Tivadar</i> l. tagtól	— > 80 >
	VI. Kacsokovics Lajos l. tagról. <i>Nagy Iván</i> r. tagtól	— > 20 >
	VII. Ballagi Mór r. tagról. <i>Imre Sándor</i> r. tagtól	1 > — >
	VIII. Lenhossék József r. tagról. <i>Mihalkovics Géza</i> r. tagtól	— > 90 >
	IX. Haán Lajos l. tagról. <i>Zsilinszky Mihály</i> l. tagtól	— > 60 >
	X. Keleti Károly r. tagról. <i>Jekelfalussy József</i> l. tagtól	— > 60 >
VIII. kötet.		I. Szücs István lev. tagról. <i>Ballagi Géza</i> l. tagtól
	II. Renan mint orientalista. <i>Goldziher Ignác</i> r. tagtól	2 > — >
	III. Pančić József külső tagról. <i>Kanitz Ágost</i> l. tagtól	— > 80 >
	IV. Báró Kemény Gábor t. tagról. <i>György Endre</i> l. tagtól	— > 60 >
	V. Wenzel Gusztáv r. tagról. <i>Vécsey Tamás</i> r. tagtól	1 > 50 >
	VI. Sir Richard Owen k. tagról. <i>Margó Tivadar</i> t. tagtól	1 > — >
	VII. Vajkay Károly l. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> r. tagtól	— > 60 >
	VIII. Grünwald Béla l. tagról. <i>Láng Lajos</i> r. tagtól	— > 60 >
	IX. Deák Farkas r. tagról. <i>Bárá Radvánszky Béla</i> t. tagtól	— > 30 >
	X. Szabó Károly r. tagról. <i>Szilágyi Sándor</i> r. tagtól	— > 30 >
	XI. Markusovszky Lajos t. tagról. <i>Högyes Endre</i> r. tagtól	— > 60 >
	XII. Roscher Vilmos k. tagról. <i>Kautz Gyula</i> r. tagtól	1 > 50 >
IX. kötet.		I. Cantù Caesar k. tagról. <i>Óváry Lipót</i> l. tagtól
	II. Dankó József lev. tagról. <i>Pór Antal</i> r. tagtól	— > 60 >
	III. Nagy Imre r. tagról. <i>Fejérpataky László</i> r. tagtól	— > 50 >
	IV. Ludwig K. F. V. k. tagról. <i>Klug Nándor</i> r. tagtól	— > 60 >
	V. Kronecker Lipót k. tagról. <i>Rados Gusztáv</i> l. tagtól	— > 30 >
	VI. Margó Tivadar t. tagról. <i>Entz Géza</i> r. tagtól	— > 60 >
	VII. Gneist Rudolf k. tagról. <i>Concha Győző</i> l. tagtól	— > 80 >
	VIII. Du Bois-Reymond E. k. tagról. <i>Thanhoffer L.</i> r. tagtól	— > 60 >
	IX. Hántus János l. tagról. <i>Mocsáry Sándor</i> l. tagtól	— > 60 >
	X. Hazslinszky Frigyes r. tagról. <i>Mágócsy-Dietz S.</i> l. tagtól	— > 80 >
	XI. Finály Henrik l. tagról. <i>Márki Sándor</i> l. tagtól	1 > 20 >
	XII. Török József és Antal Géza tagokról. <i>Högyes Endre</i> r. tagtól	— > 60 >
X. kötet.		I. Spencer Wells k. tagról. <i>Duka Tivadar</i> l. tagtól
	II. Szathmáry György l. tagról. <i>Zsilinszky Mihály</i> r. tagtól	— > 60 >
	III. Gladstone W. E. k. tagról. <i>György Endre</i> l. tagtól	— > 60 >
	IV. Ábel Jenő l. tagról. <i>Hegedüs István</i> l. tagtól	— > 60 >
	V. Horvát Boldizsár t. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> r. tagtól	1 > — >
	VI. Nagy Iván r. tagról. <i>Márki Sándor</i> l. tagtól	— > 40 >
	VII. Mihalkovics Géza r. tagról. <i>Thanhoffer Lajos</i> r. tagtól	— > 50 >
	VIII. Pasteur Lajos k. tagról. <i>Högyes Endre</i> r. tagtól	1 > — >
	IX. Capasso Bertalan k. tagról. <i>Óváry Lipót</i> l. tagtól	— > 30 >
	X. Jurányi Lajos r. tagról. <i>Mágócsy-Dietz Sándor</i> l. tagtól	1 > — >
	XI. Bunsen Róbert k. tagról. <i>Than Károly</i> r. tagtól	1 > — >
	XII. Gr. Andrassy Manó l. tagról. <i>Br. Radvánszky Béla</i> t. tagtól	— > 30 >
XI. kötet.		I. Domanovszky Endre l. tagról. <i>Alexander Bernát</i> l. tagtól
	II. Hauer Ferencz k. tagról. <i>Böckh János</i> l. tagtól	1 > 20 >
	III. Télfy Iván l. tagról. <i>Pecz Vilmos</i> l. tagtól	— > 80 >

XI. kötet.	IV. Szilágyi Sándor r. tagról. <i>Fraknói Vilmos</i> r. tagtól	2 kor. — fill	
	V. Laufenauer Károly l. tagról. <i>Kétly Károly</i> l. tagtól	— > 30 >	
	VI. Arneth Alfréd k. tagról. <i>Károlyi Árpád</i> r. tagtól	— > 40 >	
	VII. Hollósy Jusztinián l. tagról. <i>Fehér Póly</i> t. tagtól	— > 40 >	
	VIII. Jekelfalussy József r. tagról. <i>Vargha Gyula</i> l. tagtól	— > 40 >	
	IX. Fodor József r. tagról. <i>Högyes Endre</i> r. tagtól	— > 20 >	
	X. Horvát Árpád l. tagról. <i>Károlyi Árpád</i> r. tagtól	— > 40 >	
	XI. Halász Ignác l. tagról. <i>Szilasi Móricz</i> l. tagtól	— > 40 >	
	XII. Tóth Lőrincz r. tagról. <i>Vécsey Tamás</i> r. tagtól	1 > — >	
	XII. kötet.	I. Taine Hippolyt k. tagról. <i>Alexander Bernát</i> l. tagtól	— > 60 >
		II. Heller Ágost r. tagról. <i>Fröhlich Izidor</i> r. tagtól	— > 60 >
		III. Kerékgyártó Árpád l. tagról. <i>Békefi Remig</i> l. tagtól	— > 60 >
IV. Plósz Pál l. tagról. <i>Lengyel Béla</i> r. tagtól		— > 30 >	
V. B. Balássy Ferencz l. tagról. <i>Szentkláray Jenő</i> l. tagtól		— > 80 >	
VI. Kondor Gusztáv l. tagról. <i>Kövesligethy Radó</i> l. tagtól		— > 60 >	
VII. Krones Ferencz k. tagról. <i>Wertheimer Ede</i> l. tagtól		— > 30 >	
VIII. Bertrand Sándor k. tagról. <i>Wosinsky Mór</i> l. tagtól		— > 30 >	
IX. Torma Károly r. tagról. <i>Téglás Gábor</i> l. tagtól		— > 60 >	
X. Czobor Béla r. tagról. <i>Békefi Remig</i> l. tagtól		— > 80 >	
XI. Ráth Zoltán l. tagról. <i>Vargha Gyula</i> l. tagtól		— > 60 >	
XII. Szigeti József l. tagról. <i>Berczik Árpád</i> l. tagtól		— > 45 >	
XIII. kötet.	I. Mátyás Flórián r. tagról. <i>Békefi Remig</i> l. tagtól	— > 40 >	
	II. Pulszky Ágost l. tagról. <i>Concha Gyöző</i> r. tagtól	— > 80 >	
	III. Staub Móricz l. tagról. <i>Mágócsy-Dietz S.</i> l. tagtól	— > 80 >	
	IV. Gróf Kuun Géza tisz. és ig. tagról. <i>Goldziher I.</i> r. tagtól	— > 60 >	
	V. Br. Radvánszky Béla t. és ig. tagról. <i>Zsilinszky M.</i> r. tagtól	— > 60 >	
	VI. Fayer László lev. tagról. <i>Balogh Jenő</i> lev. tagtól	1 > — >	
	VII. Hoffmann Pál r. tagról. <i>Vécsey Tamás</i> r. tagtól	— > 30 >	
	VIII. Wosinsky Mór l. tagról. <i>Ortway Tivadar</i> r. tagtól	1 > — >	
	IX. Reclus Elisée k. tagról. <i>Lóczy Lajos</i> r. tagtól	— > 80 >	
	X. Csaplár Benedek l. tagról. <i>Ortway Tivadar</i> r. tagtól	1 > 20 >	
	XI. Schmidt Sándor l. tagról. <i>Schafarzik Ferencz</i> l. tagtól	— > 60 >	
	XII. Hegedüs Sándor r. tagról. <i>Nagy Ferencz</i> r. tagtól	— > 80 >	
XIV. kötet.	I. Bubics Zsigmond t. tagról. <i>Ortway Tivadar</i> r. tagtól	1 > 20 >	
	II. Sir William Thomson, lord Kelvin l. tagról. <i>Fröhlich Izidor</i> r. tagtól	1 > — >	
	III. Falk Miksa l. tagról. <i>Gaal Jenő</i> r. tagtól	— > 40 >	
	IV. Vadnai Károly r. tagról. <i>Berczik Árpád</i> r. tagtól	— > 40 >	
	V. Széchy Károly l. tagról. <i>Décsi Lajos</i> l. tagtól	— > 60 >	
	VI. Boissier Gaston k. tagról. <i>Csengeri János</i> l. tagtól	— > 60 >	
	VII. De Goeje M. és Barbier de Meynard k. tagokról. <i>Goldziher Ignác</i> r. tagtól	— > 60 >	
	VIII. Brusa Emil k. tagról. <i>Balogh Jenő</i> l. tagtól	— > 60 >	
	IX. Högyes Endre r. tagról. <i>Tangl Ferencz</i> l. tagtól	— > 60 >	
	X. Liphthay Sándor r. tagról. <i>Kherndl Antal</i> r. tagtól	— > 60 >	
	XI. Schenek István l. tagról. <i>Kosutány Tamás</i> l. tagtól	— > 30 >	
	XII. Kóváry László l. tagról. <i>Márki Sándor</i> l. tagtól	1 > — >	
XV. kötet.	I. Moissan Henrik k. tagról. <i>Lengyel Béla</i> r. tagtól	— > 40 >	
	II. Krumbacher Károly k. tagról. <i>Pecz Vilmos</i> r. tagtól	1 > 20 >	
	III. Gothard Jenő l. tagról. <i>Konkoly Miklós</i> t. tagtól	— > 40 >	
	IV. Knauz Nándor r. tagról. <i>Kollányi Ferencz</i> l. tagtól	2 > — >	
	V. Kautz Gyula ig. és r. tagról. <i>Földes Béla</i> r. tagtól	1 > — >	
	VI. Malagola Károly k. tagról. <i>Óváry Lipót</i> l. tagtól	— > 20 >	
	VII. Misteli Ferencz k. tagról. <i>Simonyi Zsigmond</i> r. tagtól	— > 80 >	